

УДК 372.21+371.911+371.9

Вероніка КОВИЛІНА

Veronika KOVYLINA

КОРЕКЦІЙНА РОБОТА З СІМ'ЄЮ ДИТИНИ З ВІДХИЛЕННЯМИ У РОЗВИТКУ

CORRECTIONAL WORK WITH THE CHILD'S FAMILY WITH DEVELOPMENTAL DEVIATIONS

У роботі розглянуто проблему визначення основних напрямів реалізації корекційно-педагогічної роботи з батьками які виховують дитину з вадами психофізичного розвитку. Розглянути сучасні прийоми та заходи роботи з сім'єю, яка виховує малюка з порушенням у розвитку; визначені основні складові індивідуалізованої програми навчання дітей раннього віку з обмеженими можливостями. Індивідуалізована програма корекційного навчання дитини з обмеженими можливостями передбачала формування інтересу до дорослих та потреби в спілкуванні з ними; формування здібності до предметної діяльності, яка сприяє розвитку орієнтування дитини що до форми, кольору та розміру предметів, а також дозволяє оволодіти маніпуляційними діями з ними; застосування адекватних прийомів та заходів, що до розвитку і вдосконалення загальної і дрібної моторики у дітей раннього віку; формування передумов до реалізації ігрової та продуктивної видів психічної діяльності у малюка відповідно до вихідного стану його психомоторного та перцептивно-когнітивного розвитку; корекційне навчання, що до розвитку розуміння мовлення та формування передумов для оволодіння дитиною активним мовленням; формування передумов засвоєння суспільного досвіду (сумісні дії за мімікою та жестами, по наслідуванню за зразком, за мовленнєвою інструкцією); створення передумов для засвоєння дитиною адаптаційних прийомів взаємодії в групі для реалізації в подальшому інклюзивного навчання (соціалізація дітей з обмеженими можливостями). В роботі занотовано що основними напрямками корекційно-педагогічної роботи дефектолога з батьками, які виховують дітей раннього віку з обмеженими можливостями є розвиток адекватної позиції батьків по відношенню до особливостей психофізичного розвитку їх малюка, формування прихильності дитини до дорослого, спокійний і упевнений стиль сімейного виховання, створення ситуацій спільної діяльності, а також оволодіння членами родини прийомами та методами реалізації запропонованої корекційним педагогом адекватної індивідуальної програми розвитку дитини.

Ключові слова: супровід сім'ї, діти раннього віку, корекційна робота.

The problem of definition of the basic directions of realization of correctional and pedagogical work with parents bringing up the child with defects of psychophysical development is considered in work. To consider modern methods and measures of work with a family raising a child with developmental disabilities; identified the main components of an individualized program of education for young children with disabilities. The individualized program of correctional education of a child with disabilities provided for the formation of interest in adults and the need to communicate with them; formation of the ability to subject activity, which contributes to the development of the child's orientation to the shape, color and size of objects,

as well as allows you to master the manipulative actions with them; application of adequate techniques and measures for the development and improvement of general and fine motor skills in young children; formation of prerequisites for the implementation of playful and productive mental activities in the child in accordance with the initial state of his psychomotor and perceptual-cognitive development; correctional training to the development of speech comprehension and the formation of prerequisites for the child's mastery of active speech; formation of preconditions for mastering social experience (joint actions on facial expressions and gestures, on imitation by example, on speech instruction); creation of preconditions for mastering by the child adaptive methods of interaction in group for realization in the further inclusive training (socialization of children with disabilities). The main areas of correctional and educational work of pathologists with parents who are raising young children with disabilities, is to develop an adequate position of parents in relation to the special needs of their child, the formation of attachment of the child to an adult, calm and confident style of upbringing, creating situations of joint activities as well as mastering the techniques of family members and methods of implementation of the proposed corrective adequate individual program of teacher development.

Key words: family support, young children, correctional work.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Вельми актуальним, але не достатньо реалізованим науковим напрямом подальшої розробки проблеми корекційно-педагогічної роботи з батьками малюка з вадами психофізичного розвитку є впровадження теоретико-методологічних засад надання своєчасної медико-психолого-педагогічної допомоги дітям раннього віку з наслідками перинатального ураження мозку та сім'ї, яка виховує таких дітей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема психолого-педагогічного супроводу сім'ї, яка має дитину з обмеженими можливостями постає що на далі гостріше, бо численність дітей з вадами психофізичного розвитку продовжує зростати, а багато питань впровадження прийомів корекційно-педагогічної роботи в таких сім'ях залишається невирішеними (Куликова, 2021: 2; Мастюкова, 2017: 3).

Метою даного дослідження стало визначення основних напрямів реалізації корекційно-педагогічної роботи з батьками які виховують дитину з вадами психофізичного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Для досягнення вище зазначеної мети нами було окреслено такі основні завдання:

1. Розглянути сучасні прийоми та заходи роботи з батьками які виховують дітей з вадами психофізичного розвитку;
2. Визначити основні складові індивідуалізованої програми навчання дітей раннього віку з обмеженими можливостями.

Починаючи корекційно-педагогічну роботу, фахівець планує реалізацію корекційних заходів в таких основних напрямках: 1. Використання сучасних прийомів та заходів роботи з батьками з врахуванням своєрідних особливостей родинних відносин та стилю виховання в сім'ї; 2. Розробка індивідуальної програми навчання дитини з врахуванням ступеню порушень її психофізичного розвитку.

Основний зміст орієнтованих на сім'ю заходів роботи з батьками які мають дітей з вадами психофізичного розвитку:

- 1) створення у батьків усвідомленого уявлення про особливості та своєрідність індивідуального розвитку дитини з наслідками перинатального ураження мозку;
- 2) формування фахівцем при роботі з сім'єю адекватного родинного відношення батьків та близьких до дитини, яка має відхилення від нормативних траєкторій психофізичного розвитку;
- 3) реалізація заходів для оволодіння батьками інноваційними корекційно-педагогічними технологіями, а також навичками організації наочно-ігрової діяльності з дитиною раннього віку з порушеннями психофізичного розвитку;
- 4) формування фахівцем в сім'ях дітей з обмеженими можливостями упевненого та активного стилю батьківського виховання з врахуванням індивідуальних можливостей дитини для оптимізації її психофізичного розвитку та габілітації, а також для створення комфортної психологічної атмосфери в родині.

Індивідуалізована програма корекційного навчання дитини з обмеженими можливостями передбачає:

1) формування інтересу до дорослих та потреби в спілкуванні з ними;

2) формування здібності до предметної діяльності, яка сприяє розвитку орієнтування дитини щодо форми, кольору та розміру предметів, а також дозволяє оволодіти маніпуляційними діями з ними;

3) застосування адекватних прийомів та заходів, що до розвитку і вдосконалення загальної і дрібної моторики у дітей раннього віку;

4) формування передумов до реалізації ігрової та продуктивної видів психічної діяльності у малюка відповідно до вихідного стану його психомоторного та перцептивно-когнітивного розвитку;

5) корекційне навчання, що до розвитку розуміння мовлення та формування передумов для оволодіння дитиною активним мовленням;

6) формування передумов засвоєння суспільного досвіду (сумісні дії за мімікою та жестми, по наслідуванню за зразком, за мовленнєвою інструкцією);

7) створення передумов для засвоєння дитиною адаптативних прийомів взаємодії в групі для реалізації в подальшому інклюзивного навчання (соціалізація дітей з обмеженими можливостями).

Основний зміст корекційно-педагогічної роботи фахівця з сім'єю спрямовано перш за все на формування адекватного відношення батьків до дитини, що народжена з вадами психофізичного розвитку, яке має бути побудовано на підставі своєчасного усвідомлення родиною своєрідної ситуації в сім'ї.

Розглянемо роботу фахівця з формування адекватної позиції близьких дорослих по відношенню до дитини з наслідками пренатального ураження мозку з врахуванням індивідуальних особливостей її розвитку.

Як правило, батьки, що виховують дитину раннього віку з порушеннями психофізичного розвитку не мають змоги визначити дійсний стан вищих психічних функцій розвитку своїх дітей, тобто рівень та ступень порушень їх психомоторного та перцептивно-когнітивного розвитку. Відтак вони вибирають іграшки без урахування психофізичних можливостей та інтересу дитини, пропонують не відповідні рівню розвитку малюка форми спілкування з ним. А втім відомо, що формування

прихильності дитини до дорослого залежить від того, наскільки зміст дитячо-батьківського спілкування відповідає рівню розвитку комунікативної потреби у малюка. Зважаючи на це, корекційний педагог має формувати адекватну позицію близьких дорослих по відношенню до дитини з особливими потребами. Зазвичай, близькі дорослі, які мають дитину з вадами психофізичного розвитку, порівнюють її з іншими, здоровими дітьми, відтак вони звертають увагу тільки на те, що їх малюк не може зробити, або на те, що відрізняє його від однолітків в гіршу сторону. За цих умов батьки, як правило мають певні міркування відносно провини малюка, та всі свої сили спрямовують на те, щоб він оволодів необхідними вміннями, які притаманні здоровій дитини. Внаслідок того, що в сім'ї родичі не можуть об'єктивно оцінити стан психофізичного розвитку свого малюка, вони зазвичай підкреслюють саме його недоліки («Він не може грати, стрибати, він не знає кольорів, форми предметів, не слухає казки, то що»). Внаслідок цього у малюка формується неадекватне відношення до родичей та дорослих: діти як би не помічають дорослих; дають бурхливу негативну реакцію на їх зауваження; мають велике небажання виконувати те, що вимагають від них батьки; проявляють ознаки агресивності, негативного настрою та відхилення від нормативних форм поведінки.

Зважаючи на вищевикладене, фахівці мають окреслити для батьків визначену спеціалістами актуальну зону розвитку дитини і з позицій її усвідомлення сім'єю корекційний педагог має формувати у родичей уміння та навички спілкування та навчання дитини з обмеженими можливостями. Під час занять з батьками педагог акцентує увагу на врахування позитивних можливостей малюка і необхідність здійснення родичами психологічної підтримки дитини, іноді як би авансом. Корекційний педагог дає рекомендації батькам звертати свою увагу на будь які навіть незначні, досягнення своєї дитини. Він повинен сформувати у батьків усвідомлення того, якими можуть бути максимальні досягнення малюка з вадами психофізичного розвитку та в яких напрямках слід для цього сумісно працювати.

Для оволодіння батьками прийомами корекційного навчання фахівці мають формувати у них навички спостереження та вміння взаємодії з дитиною в процесі

наочно ігрової діяльності, що створює передумови для виникнення потреби в спілкуванні батьків зі своїми малюками. Перед педагогом стоїть завдання навчити батьків помічати появу будь яких нових ознак в психофізичному розвитку дитини і це стає можливим тільки завдяки щоденному спостереженню та спілкуванню з малюком, а також в результаті аналізу його психоемоційного стану, вчинків та поведінки в різних ситуаціях.

Робота корекційного педагога по навчанню батьків навикам спілкування з малюками, які мають вади психофізичного розвитку, здійснюється поетапно, а саме: по-перше, формування первинних навиків спостереження та взаємодії з малюками; по-друге, оволодіння навичками системного аналізу, виходячи з результатів своїх спостережень за дитиною; по-третє, оволодіння спроможністю дійти до необхідних висновків, що до подальшої оптимізації психофізичного розвитку малюка.

Для формування у батьків первинного навичку спостереження та взаємодії з малюком корекційний педагог може запропонувати ведення щоденника у родині, який бажано заповнювати всіма родичами в сім'ї. При цьому, дефектолог звертає увагу на придбання малюком нових емоцій, жестів, умінь при організації наочно ігрової діяльності в сім'ї, а на далі, батьки вже починають самостійно помічати нові ознаки в психофізичному розвитку та поведінці дитини. Якщо спочатку родичі мають відповідати на певні конкретні запитання, які поставлені педагогом в щоденнику, то надалі батьки самостійно (через 1-2 місяця) постійно, без відповідних питань, продовжують занотовувати зміни в розвитку та поведінці дитини, що стає певним підґрунтям для подальшого вдосконалення нових вмінь та здобутків малюка.

Після придбання первинних навиків спостереження та взаємодії з малюками, які мають наслідки пренатального ураження мозку, педагог має навчити батьків не тільки помічати нові ознаки в психофізичному розвитку дитини, але й розуміти та усвідомлювати, що означає це придбання для малюка, тобто здійснювати системний аналіз своїх спостережень. Для цього фахівець пояснює можливу причину появи та значення тих чи інших нових вмінь у малюка до тих пір, поки батьки не будуть спроможні самостійно здійснювати аналіз, що до ґенезу нових придбань у дитини відповідно до здійсненого раннього

корекційного втручання. За умови того, батьки зрозуміли та усвідомили, що кожне нове придбання малюка має своє обґрунтоване пояснення, перед педагогом постає завершальне завдання, а саме реалізувати навчання батьків самостійно робити висновки, щодо стану психофізичного розвитку своєї дитини на підставі системного аналізу.

На підставі засвоєних в сім'ї необхідних психологічних та педагогічних знань, батьки вже спроможні усвідомлювати, як саме відбувається розвиток дитини в даний термін онтогенезу, а це вельми важливо, оскільки родичі першими відмічають як позитивні так і негативні зміни в поведінці дітей і при необхідності своєчасно звертаються за допомогою до дефектолога. Це дуже важливо, оскільки батьки першими зможуть відмітити як позитивні, так і негативні зміни в поведінці дітей, і в останньому випадку за допомогою до дефектолога своєчасно змінити тактику та стратегію подальшого корекційного навчання. Крім того, на підставі спостереження за малюком в процесі наочно-ігрової діяльності, дорослі зможуть, надалі, за допомогою фахівця, оволодіти навиком оцінки рівня психофізичного розвитку дитини у співставленні з індивідуальними траєкторіями нормативного розвитку. Для цього педагог може запропонувати спеціальну літературу, з якої батьки мали б змогу отримати знання про особливості психофізичного розвитку дитини ранньому онтогенезі (Дегтяренко&Ковиліна, 2011: 1), а також про можливі психопатологічні порушення у дітей раннього віку.

Зміст роботи дефектолога з батьками також включає оволодіння ними навиків вербального «підключення» при взаємодіях зі своєю дитиною. Спочатку родичі мають помічати характер та інтонаційне забарвлення звуків, які вимовляє малюк, а потім і підхоплювати ці вербальні сигнали для взаємодії з дитиною, тобто повторювати їх за нею і розвивати в потрібному напрямі мовлення дитини. Надалі батьки, спостерігаючи за дитиною і пропонуючи різні варіанти невербальних і вербальних завдань, мають розвивати пізнавальну діяльність малюка на підставі його індивідуальних інтересів. Робота в цьому напрямі включає формування у малюка уявлень що до розміру предметів, їх колір, форму та текстуру і слід підкреслити, що ефективність роботи батьків в цьому напрямі буде підвищуватися за умови

використання ігрових прийомів, які будуть цікавими та приємними, як для малюків так і для їх родичів. Крім того, така робота підводить близьких дорослих до необхідності пошуку причин можливої неадекватної поведінки малюка і запровадження заходів її подолання на підставі врахування індивідуальних особливостей своєї дитини.

При організації спілкування батьків з дитиною раннього віку, яка має вади психофізичного розвитку, корекційний педагог навчає родичів прийомам формування мотиваційно-потребної сфери дитини. Формування фахівцем передумов виникнення потреби в спілкуванні дорослих зі своїм малюком буде сприяти оволодіння батьками вмінням визначати «актуальну» зону розвитку дитини, тобто реальний рівень ступеню порушень перцептивно-когнітивних і психомоторних функцій у малюка. Батькам пояснюють важливість і значущість використання наочно-дієвих засобів корекційного навчання. Слід рекомендувати зменшити в сім'ї директивність поведінки батьків, гіперопікування, а втім завжди знаходити те, за що можна похвалити дитину. Саме в умовах сім'ї реалізуються способи передачі суспільного досвіду дітям за наслідуванням, жестової інструкції, зразком, а також через сумісні та частково-сумісні взаємодії з дитиною.

Корекційний педагог має навчити батьків прийомам розвитку емоційної сфери дитини і для цього фахівець акцентує увагу батьків на зміну емоційних реакцій дитини у відповідь на афективні дії дорослого. Оскільки емоційний контакт є основною умовою формування співпраці дорослого з дитиною слід використовувати різноманітні заходи для розвитку емоційної сфери малюка з застосуванням сумісної предметної діяльності на позитивному фоні настрою.

Педагог пояснює важливість емоційного контакту в психофізичному розвитку дитини, доцільність використання різних потішок, колісанок, віршів під час навчання ігровим діям і показує, як можна включати їх і в повсякденне спілкування з дитиною.

До прийомів, що дозволяють викликати у дитини раннього віку емоційний відгук та інтерес до взаємодій з дорослими відносяться наступні:

- тактильної дії (погладжування, поцілунки, притиснення до себе і так далі);
- емоційно-мовленнєві дії (зміна інтонації, висоти і модуляції голосу, ласкавий

погляд і розмова, використання потішок, пісеньок, віршів, рухомі ігри з мовленнєвим супроводом і так далі);

- прийоми, що привертають увагу дитини та викликають її зацікавленість (чарівні мішечки, сюрпризні моменти, різні механічні іграшки, іграшки з музичним супроводом, з різними звуковими ефектами);

- мовленнєвий супровід предметних дій дитини, який є дуже ефективним вже після проведення декількох занять;

- прийоми заохочення малюка (похвала, можливість пограти з новою іграшкою, пригощання солодощами).

Впродовж всієї корекційно-педагогічної роботи з сім'єю фахівець формує у батьків адекватну позицію виховання дитини, як би ведучи від розгубленості, тривожності, туги, розчарування до планування подальшого життя і власних дій в пошуку способів вирішення виникаючих проблем виховання і розвитку дитини. Цьому будуть сприяти бесіди для батьків на індивідуальних заняттях з фахівцем, лекції, участь в тематичних «круглих столах» і обговорення виникаючих специфічних проблем виховання з іншими батьками. Крім того, педагог пояснює значення оптимальних сімейних відносин в розвитку і вихованні дитини з обмеженими можливостями. Фахівець звертає увагу батьків на те, що від психологічної атмосфери оточуючого сімейного середовища в значній мірі залежить успішність корекційного навчання їх дітей. У ранньому віці діти дуже чуйно реагують на будь-які зміни настрою, емоцій, поведінки дорослих, особливо з боку матері.

Головним завданням виховання проблемної дитини є її соціалізація в суспільстві, а відтак батькам слід усвідомити, що сім'я є маленькою його частиною. Тому підтримка, допомога один одному в родині, сумісне обговорення проблемних питань, тобто нормальні сімейні взаємовідносини відіграють провідну роль в подоланні вторинних порушень в психофізичному розвитку аномальної дитини та сприяють успішній адаптації дитини в соціумі. Фахівець здійснює роз'яснювальну роботу зі всіма членами сім'ї, запрошує їх на корекційні заняття та залучає до сумісної взаємодії по формуванню адекватних форм поведінки, як в родині так і в різних ситуаційних умовах середовища.

На підставі первинного психолого-педагогічного обстеження дитини фахівець

складає індивідуальну програму корекційного навчання малюка і доводить до відома батьків що її реалізація неможлива без допомоги близьких родичів.

Висновки. Таким чином, основними напрямками корекційно-педагогічної роботи дефектолога з батьками, які виховують дітей раннього віку з обмеженими можливостями є розвиток адекватної позиції батьків по відношенню до особливостей психофізичного розвитку їх малюка, формування прихильності дитини до дорослого, спокійний і упевнений стиль

сімейного виховання, створення ситуацій спільної діяльності, а також оволодіння членами родини прийомими та методами реалізації запропонованої корекційним педагогом адекватної індивідуальної програми розвитку дитини.

Перспективами подальших наукових розвідок вважаємо формування адекватних форм поведінки дитини з особливостями психофізичного розвитку корекційним педагогом.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Дегтяренко Т. В., Ковиліна В. Г. Психофізіологія раннього онтогенезу: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: УАІД «Рада», 2011. 328 с.
2. Куликова Т. А. Семейная педагогика и домашнее воспитание. Москва, 2021.
3. Мастюкова Е. М. Лечебная педагогика (ранний и дошкольный возраст). Москва, 2017.

REFERENCES

1. Artemova, L. V. (2008). Pedagogika i metodyka vyshchoi shkoly. [Pedagogy and methods of higher 1. Degtyarenko T.V., Kovilina V.G. (2011) Psihofiziologiya rann'ogo ontogenezu. [Psychophysiology of early ontogenesis]. Kiyv [in Ukrainian]
2. Kulikova T. A. (2021) Semejnaya pedagogika i domashnee vospitanie. [Family pedagogy and home education]. Moscow [in Russian].
3. Mastjukova E.M. (2017) Lechebnaya pedagogika (rannij i doskol'nyj vozrast). [Curative pedagogy (early and preschool age)]. Moscow [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 23.05.2023

Вероніка КОВИЛІНА

ORCID 0000-0003-2442-1734

*Кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри сімейної
та спеціальної педагогіки і психології
Південноукраїнського національного
педагогічного університету
ім. К.Д. Ушинського
(Одеса, Україна)*

E-mail: veronikaapnea@gmail.com

Veronika KOVYLINA

ORCID 0000-0003-2442-1734

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of Department
of Family and Special Pedagogy and Psychology
South Ukrainian National Pedagogical University
named after K.D. Ushynsky
(Odessa, Ukraine)*

E-mail: veronikaapnea@gmail.com